

Інформаційна довідка
щодо проекту Закону України
«Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального
кодексів України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального
провадження в умовах воєнного стану»
*(реєстр. № 11265 від 16.05.2024 р.)**

Анотація

В інформаційній довідці аналізуються положення проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» (реєстр. № 11265 від 16.05.2024 року) (далі – законопроект); розглядається відповідність законопроекту вимогам Конституції України, основоположним засадам правотворчої діяльності та нормам чинного законодавства України і практики Європейського суду з прав людини у сфері кримінального судочинства. За результатами аналізу встановлюються ризики, які в подальшому можуть перешкоджати належній реалізації законопроекту під час правозастосовної діяльності та досягненню проголошеної в ньому мети.

Ключові слова: кримінальні провадження, воєнний стан, досудове розслідування, судовий розгляд кримінальних проваджень, втрачені матеріали кримінальних проваджень, процедура відновлення матеріалів кримінальних справ, виконання вироків у кримінальних провадженнях, письмове провадження.

Вступна частина.

Досліджуваний законопроект, насамперед, спрямований на законодавче забезпечення: можливості здійснювати досудове розслідування та судовий розгляд кримінальних проваджень, які не завершилися ухваленням судового рішення через те, що матеріали таких проваджень або їх окремі частини були знищені чи втрачені внаслідок збройної агресії Російської Федерації (далі – РФ) проти України, тимчасової окупації РФ окремих територій України або знаходяться у володінні незаконних органів (посадових, службових осіб); встановлення процедури відновлення таких матеріалів; визначення процесуального порядку виконання покарань, ухвалених судами України щодо осіб, які відбували або відбувають такі покарання на тимчасово окупованій території України та/або на території РФ; загалом виконання вироків, що на даний час неможливо зробити внаслідок збройної агресії РФ та тимчасової окупації РФ окремих територій України.

Розроблення цього законопроекту також обумовлено необхідністю виконання рішення Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) у справі «Куроченко та Золотухін проти України» від 11.02.2021 року (заяви № 20936/16, № 53257/16) та деяких інших рішень цього Суду, в яких зазначено про порушення пункту 1 статті 6 Європейської Конвенції з прав людини і основоположних свобод у зв'язку з тим, що в національному законодавстві України не передбачено жодної процедури розгляду звернення із заявою про відновлення втрачених матеріалів справи, а також відновлення матеріалів кримінальних справ у ситуаціях, в яких судом не ухвалено вирок. Внаслідок

цього національні суди ніколи не розглядали такі справи і не досліджували можливість відновлення їх матеріалів, навіть із джерел, вказаних заявником.

Окрім того, у законопроекті задля унеможливлення учасниками кримінального провадження зловживання процесуальними правами та сприяння розгляду кримінальних проваджень у розумні строки передбачено внесення змін до кримінального процесуального законодавства щодо можливості судового розгляду клопотань сторін про зміну територіальної підсудності кримінальних проваджень, про роз'яснення судового рішення та про внесення виправлень у судові рішення в порядку письмового провадження, тобто за відсутності сторін кримінального провадження.

Із цією ж метою пропонується в Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) наділити суддів повноваженнями користуватися даними Єдиного державного демографічного реєстру при вирішенні питань про направлення кримінального провадження з одного суду до іншого. Доступ суддів до даних цього реєстру передбачений у цивільному, господарському та адміністративному судочинстві, проте в кримінальному провадженні він відсутній, що перешкоджає своєчасному прийняттю рішень із вказаних питань.

У законопроекті також передбачено виключити з КПК України наявні положення щодо продовження строку досудового розслідування до повідомлення особі про підозру, що узгоджувалося би зі змінами, внесеними до статті 219 цього Кодексу Законом України № 3509-ІХ від 08.12.2023 року, якими були скасовані норми щодо порядку обчислення строків досудового розслідування з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань або винесення постанови про початок досудового розслідування в порядку, встановленому статтею 615 КПК України, до дня повідомлення особі про підозру.

Окрім того, законопроектом пропонується встановити можливість судового розгляду кримінального провадження стосовно обвинуваченого, який був призваний для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період, у разі якщо такий обвинувачений не заперечує проти продовження судового розгляду та має можливість брати участь у судових засіданнях. На даний час порядок такого розгляду в чинному кримінальному процесуальному законі відсутній, суд має зупинити судові провадження стосовно такого обвинуваченого до його звільнення з військової служби.

Таким чином, у досліджуваному законопроекті визначаються процедурні механізми досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень в умовах збройної агресії РФ та відсутності доступу до тимчасово окупованих територій України. Це має забезпечити реалізацію принципу невідворотності відповідальності за вчинене кримінальне правопорушення, виконання інших завдань кримінального провадження, передбачених законом.

Основна частина.

У законопроекті вищезазначені положення пропонується впроваджувати шляхом внесення відповідних змін та доповнень: до пункту 24 Розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Кримінального кодексу України (далі – КК України); до статей 34, 280, 282, 284, 295-1, 303, 335, 379, 380, 407, 436, 537, 539 КПК України; пунктів 20-5, 20-10 Розділу XI «Перехідні положення» КПК

України; виключення чинної статті 615-1 КПК України та доповнення, натомість, цього Кодексу новим Розділом IX-3 «Особливості досудового розслідування та судового провадження, здійснення яких унеможливлено внаслідок збройної агресії проти України, тимчасової окупації окремих територій України», що включатиме статті 637–643.

За результатами проведеного дослідження вважаємо доцільним зазначити такі ризики окремих положень законопроекту.

Так, у законопроекті пропонується доповнити Розділ II «Прикінцеві та перехідні положення» КК України положенням щодо звільнення за рішенням суду від подальшого відбуття покарання засуджених осіб, які не відбули в установленому законом порядку покарання, призначене вироком суду, внаслідок «збройної агресії проти України, тимчасової окупації окремих територій України,.. якщо з дня набрання законної сили таким обвинувальним вироком закінчилися строки, визначені статтею 80, частиною третьою статті 106 цього Кодексу».

Однак, таке доповнення не супроводжується пропозиціями щодо одночасного внесення аналогічних змін до згаданих статті 80 та частини третьою статті 106 КК України. Зазначені статті є основними спеціальними нормами, що встановлюють підстави для звільнення засуджених осіб від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку, що набрав чинності.

Вищевказані запропоновані положення фактично доповнюють такі підстави. Тому їх відсутність у статтях 80 та 106 КК України не відповідає вимогам законодавчої техніки щодо правової визначеності, повноти та системності змісту нормативно-правового акта, різні норми якого мають узгоджуватися між собою.

У законопроекті, як виняток, передбачено категорію осіб, які не звільняються від подальшого відбуття покарання із запропонованих підстав. До них належать особи, «засуджені до довічного позбавлення волі або за вчинення кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, передбачених статтями 109–114-2, катування, передбаченого частиною третьою статті 127, проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, передбачених статтями 437–439 і частиною першою статті 442 цього Кодексу».

У наведеній редакції перелік таких осіб переважно відтворює положення частини шостої статті 80 КК України, в якій визначено кримінальні правопорушення, у разі засудження за які строки давності виконання обвинувального вироку *не застосовуються*.

Між тим, подібний виняток із загальної норми відсутній у диспозиції частини третьої статті 106 КК України, в якій передбачено підстави звільнення від відбування покарання неповнолітніх у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку. Виходячи з цієї норми, неповнолітні особи звільняються від відбування покарання внаслідок закінчення строків давності виконання обвинувального вироку в будь-якому випадку, незалежно від суспільної небезпеки та ступеню тяжкості злочину, за вчинення якого вони засуджені.

Проте, аналогічне застереження відсутнє в законопроекті. Запропонована в ньому норма не враховує наявні спеціальні засади кримінального провадження щодо неповнолітніх, у тому числі особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх, втілені в положеннях Розділу XV КК України. Водночас це має істотне значення, оскільки в разі ухвалення законопроекту в запропонованій редакції його норми призведуть до погіршення правового статусу та гарантій прав неповнолітніх у кримінальному судочинстві.

Таке само зауваження щодо відсутності зазначених винятків стосовно неповнолітніх для закриття судом кримінальних проваджень, «матеріали яких були в цілому або їх окремі частини знищені, втрачені внаслідок збройної агресії проти України, тимчасової окупації окремих територій України, у разі закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, визначених... частиною другою статті 106 КК України», стосуються й положень запропонованої частини другої статті 642 КПК України.

Не обґрунтовується вимогами закону й зазначена у цій само статті пропозиція про те, що рішення про закриття кримінального провадження у випадках, передбачених частиною другою статті 642 (у редакції законопроекту), «може прийматися судом без згоди підозрюваного (обвинуваченого)».

Враховуючи nereабілітуючий характер вказаного закриття, згідно із загальними положеннями кримінального провадження під час звільнення особи від кримінальної відповідальності, передбаченими статтею 285 КПК України, підозрюваному, обвинуваченому *повинно бути* роз'яснено суть підозри чи обвинувачення, підставу звільнення від кримінальної відповідальності і право заперечувати проти закриття кримінального провадження саме з цієї підстави. У разі, якщо підозрюваний чи обвинувачений заперечує проти цього, досудове розслідування та судове провадження проводяться в повному обсязі в загальному порядку.

У такому випадку, якщо причетність підозрюваного (обвинуваченого) до вчинення кримінального правопорушення за результатами досудового розслідування чи судового розгляду не буде встановлена внаслідок втрати чи знищення матеріалів справи, кримінальне провадження щодо нього закривається за реабілітуючих підстав, передбачених пунктами 1, 2, 3 частини першої статті 284 цього Кодексу.

У законопроекті в якості головних, визначальних підстав для внесення змін до КК України та КПК України, насамперед, щодо особливостей здійснення досудового розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану, зупинення та закриття кримінального провадження, встановлення процедури відновлення матеріалів втрачених кримінальних справ, визначення процесуального порядку виконання покарань, звільнення від кримінальної відповідальності та подальшого відбуття покарань, здійснення інших процесуальних дій та рішень, передбачено такі обставини, як «збройна агресія російської федерації проти України» та «тимчасова окупація російською федерацією окремих територій України».

Однак, вказані поняття мають узагальнений характер. Законопроект не містить перелік можливих конкретних випадків і фактів, які охоплюються ними та які можуть слугувати конкретними підставами для вчинення передбачених у

ньому процесуальних заходів. Незважаючи на вирішальне значення, що має однозначне розуміння та тлумачення цих визначень для належного здійснення кримінальних проваджень у названих умовах, прийняття у них правильних та обґрунтованих процесуальних рішень, їх роз'яснення в законопроекті відсутнє.

Водночас такі роз'яснення можуть бути надані в окремій Примітці до Розділу IX-3 «Особливості досудового розслідування та судового провадження, здійснення яких унеможливлено внаслідок збройної агресії проти України, тимчасової окупації окремих територій України», або до інших статей, до яких в законопроекті пропонується внести відповідні зміни.

Аналогічним чином такі роз'яснення можуть бути надані з посиланням на спеціальні норми Законів України «Про оборону України» (від 06.12.1991 № 1932-XII) та «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» (від 15.04.2014 № 1207-VII), які містять докладні визначення цих термінів.

До того ж, їх відсутність не відповідає вимогам правової визначеності норм закону, перешкоджає належному використанню таких норм під час правозастосовної діяльності, а також запобіганню можливим зловживанням при прийнятті рішень у вказаних кримінальних провадженнях, що очевидно суперечить задекларованій меті законопроекту.

Реалізація запропонованого проекту закону не потребує додаткових видатків із державного та місцевих бюджетів України.

Висновки.

Проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» (реєстр. № 1265 від 16.05.2024 року) має на сьогодні, в умовах правового режиму воєнного стану, вкрай актуальне значення.

Водночас законопроект містить певні, наведені вище, ризики окремих запропонованих у ньому положень, які можуть перешкодити його належній ефективній реалізації та досягненню передбаченої в ньому мети. Вбачається, що за умов доопрацювання законопроекту з урахуванням висловлених зауважень, а також усунення наявних ризиків він повною мірою відповідатиме завданню законодавчого забезпечення здійснення кримінального провадження в умовах збройної агресії РФ та тимчасової окупації РФ окремих територій України.

*Дослідницька служба
Верховної Ради України*

**Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені в документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей документ може бути цитований, відтворений та перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.*